

K REPATRIACI RUSKÝCH LEGIONÁŘŮ V LETECH 1919–1920

JAROSLAV VACULÍK

Based on the study of archive materials deposited in the Military Central Archive-Military Historical Archives in Prague, the author drew the course of repatriation of Czechoslovak legions from Russia to Czechoslovakia in 1919–1920. As part of this transfer, nearly 68,000 people and almost two thousand wagons with different materials returned to their homeland.

Key words: repatriation; Czechoslovak legion in Russia; 1919–1920.

Problematikou repatriace zahraničních krajanů, a to bývalých zajatců i příslušníků legií jsme se zabývali v naší knize Reemigrace a repatriace Čechů a Slováků po první světové válce (Brno: MU, 2014) i v řadě statí publikovaných mj. i na stránkách tohoto Sborníku. Přítomná práce se opírá o archivní materiál uložený ve Vojenském ústředním archivu – Vojenském historickém archivu v Praze (dále jen VHA) ve fondu Ministerstvo národní obrany (MNO) – prezidium 1918–1923 a sleduje úlohu československé vojenské správy. Řada dokumentů české i ruské provenience byla nejnověji publikována ve druhém dílu chrestomatie připravené archiváři a historiky obou zemí.¹

Za den návratu ruských legií stanovila československá vláda 30. listopad 1920.² Ve skutečnosti poslední jednotky sibiřské armády se vrátily 17. listopadu 1920. První složky československého zahraničního vojska přibýly do vlasti již 22. listopadu 1918, a to nejdříve z Francie – 8722 mužů, od 13. prosince 1918 začaly převozy československého armádního sboru z Itálie v počtu 34 tisíc mužů.³

První popud k evakuaci ruských legií dal ministr vojenství gen. Milan Rastislav Štefánik 5. ledna 1919, kdy dal pokyn k transportu invalidů, raněných, nemocných, starých a žen vojáků. Poselstvo československé vlády vedené poslancem Františkem Václavem Krejčím, přijelo 12. srpna 1919 na Sibiř a přivezlo rozkaz vlády o evakuaci celé armády. Zplnomocněnec vlády dr. Václav Girs a velitel československého vojska na Sibiři gen. Jan Syrový vypracovali detailní program transferu, který započal na podzim 1919 a byl současně veden směrem na Terst a Německo. V rámci tohoto přesunu se vrátilo ze Sibiře 67 730 osob a také 1641 vagonů zavazadel a zboží. Přesunu předcházela jednání se Spojenci (USA, Velká Británie, Francie, Japonsko) o zapůjčení lodí svépomocné organizaci československé armády na Rusi tzv. Centrokomisi a uzavření smluv se spojeneckými vládami o nájmu, zejména amerických a anglických lodí. Z celkového počtu evakuovaných bylo 83 % vojáků, 13 % bývalých zajatců a kolonistů a 3 % cizinců. Transporty pluly většinou kolem Indie, některé Panamským průplavem, jiné byly převezeny přes USA a Kanadu. Konečným přístavem byl především Terst, některé lodi pluly do Hamburku, Marseille či Neapole.⁴

¹ Česko-Slovenský korpus 1914–1920. Dokumenty i materiály. Tom 2. Moskva: Kučkovo pole, 2018, s. 819–870. Podrobný výklad průběhu repatriace podala Jelena Pavlovna Serapionova na s. 25–28. Nejnovější literaturu k problematice uvádí na s. 5.

² VHA, f. MNO, prez. 1918–23, k. 24, sign. 1367.

³ Tamtéž, k. 157, sign. 6355, Ústřední železniční velitelství (ÚŽV) MNO 17. 11. 1920.

⁴ Tamtéž, k. MNO 22. 12. 1920.

Šéf dopravního oddělení ministerstva zahraničních věcí (MZV) pplk. Zdeněk Fierlinger tlumočil v říjnu 1919 MNO obavy Velké Británie a Francie, aby náhlým odchodem legií z Ruska nebylo poškozeno postavení admirála Kolčaka na Sibíři. Obě vlády byly pro pozvolný odchod a snažily se tempo evakuace zvolnit. Naproti tomu USA jevily o provádění repatriace živý zájem a byly ochotny ji provést ve lhůtě co nejkratší. K tomu povolily půjčku ve výši 12 mil. amerických dolarů. Nejvyšší rada Dohody na svých zasedáních v září a říjnu 1919 rozhodla, aby repatriace vojsk byla provedena před repatriací zajatců. Ve skutečnosti ale evakuace vázla, neboť od dubna do poloviny července 1919 Spojenci neposlali jedinou loď. Zplnomocněnec vlády Bohdan Pavlu vyslal do Lundýna komisi s úkolem najmout 3–4 parníky vhodné k transportu na „time-charter“. Repatriční referent MNO mjr. Houska doporučoval, aby velení sibiřských vojsk najalo 2–3 lodi, přičemž nutné zálohy mohly být hrazeny z repatričního fondu rozpočtu MNO na rok 1919. Houska kladl otázku „kdy nastane doba, že nebude třeba brát ohled na všeobecnou situaci na Sibíři a k opatřením nutným k zajištění sibiřské dráhy, když spojenci o vyslání vojsk se postarají nechtějí?“⁵ Varoval, že „naši se nedostanou domů do roka“ a kritizoval MZV, že „plně věří optimistickým zprávám z Irkutsku o náladě ve vojsku a věří, že trpělivost vojáků lze dotáhnout až do maxima“. Ptal se, zda je „s pomalým tempem přepravy spokojena naše veřejnost“.

Ta byla zneklidňována nepravdivými zprávami šířenými zejména z kruhů tzv. marxistické levice, která představovala zárodek budoucí KSČ. Orgán sociálnědemokratické levice v Brně Rovnost publikoval v listopadu 1919 informace o plánu na návrat legií po souši jejich spojením s Dobrovolnickou armádou gen. Antona Děnikina.⁶ Tuto zprávu MNO dementovalo s tím, že „jeho jediným cílem je, aby naše armáda dostala se co nejrychleji bez další účasti v konfliktech do vlasti“.⁷

Veřejnost na sjezdu příbuzných sibiřských legionářů konaném v Praze 16. – 18. ledna 1920 za účasti delegátů okresních organizací rokovala o otázce návratu sibiřské armády a těžkém hmotném postavení osiřelých žen a dětí. Sjezd přijal rezoluci adresovanou prezidentu republiky, Národnímu shromáždění a vládě, ve které mj. požadoval pevné záruky, že příslušní činitelé se budou snažit, aby důstojný a úplný návrat armády byl uskutečněn nejdéle do června 1920, a to bez ohledu na finanční náklady.⁸

Situaci sibiřské armády se zabýval na své schůzi 22. ledna 1920 také branný výbor Národního shromáždění za řízení svého předsedy Františka Udržala. Schůze se zabývala poměry v této armádě, které vedly k internování 55 delegátů 2. sjezdu ruských legií. Na kritiku posl. Špatného reagoval ministr národní obrany Václav Klofáč, který zdůraznil, že „do naší armády legionářů po převratu, kdy se mobilizovalo, přišly elementy, které nemají s legionářstvím nic společného, tedy zloději, lupiči atd. Ti, kteří přišli, nejsou všichni legionáři, nýbrž také upocenci, kteří byli donuceni do armády.“⁹ Boje, které aktuálně legie vedly, nebyly s bolševiky, ale s bandami atamana Semjonova. Poslanec Špaček citoval Masaryka, který legionářům řekl: „Zachovejte přísnou neutralitu co nejdéle, i kdybyste měli stisknout zuby, nevystupujte nikdy, dokud vás silně nenapadnou“. Na schůzi subkomise branného výboru pro záležitosti legionářů zástupce Sdružení příbuzných sibiřských legionářů mjr. Čerenský navrhol, aby vláda vyslala delegace do Terstu a Vladivostoku, které by legionářům podaly informace o poměrech jejich rodin ve vlasti. Zároveň požadoval, aby vracející se vojáci nebyli obtěžováni politikou.¹⁰

⁵ Tamtéž, mjr. Houska pplk. Chalupovi 25. 10. 1919.

⁶ Rovnost 10. 11. 1919, Naše armáda v nebezpečí?

⁷ VHA, f. MNO – prez. 1918–1923, k. 24, sign. 1367.

⁸ Tamtéž, k. 85, sign. 43/5, rezoluce sjezdu.

⁹ Tamtéž, k. 45, sign. 43/5, branný výbor 22. 1. 1920.

¹⁰ Tamtéž, k. 85, sign. 43/5, subkomise pro záležitosti legionářů 9. 4. 1920.

Koncem ledna 1920 předložili poslanci sociálnědemokratické levice interpelaci, ve které žádali předsedu vlády Vlastimila Tusara o vyjádření ke stavu věci v československé sibiřské armádě a uvěznění 55 delegátů 2. vojenského sjezdu na Ruském ostrově ve Vladivostoku:

- „1) Jsou okolnosti známy panu ministerskému předsedovi?
2) Co hodlá učinit k upravení poměrů v československé armádě na Rusi?
3) Je vláda ochotna zajistit, aby byli delegáti ihned propuštěni?“¹¹

Otázku 55 delegátů internovaných na Ruském ostrově řešil už v prosinci 1919 zplnomocněnec vlády F. V. Krejčí, který konstatoval vnitřní krizi v armádě při její přeměně v regulérní branou moc po vzniku samostatného státu. Podle Krejčího, byli delegáti důvodně podezřelí, že „na schůzi v Jekatěrinburku se usnesli a nabádali vojenské části k neuposlechnutí vojenských rozkazů, měli styky s tlupami napadajícími v březnu – červnu 1919 sibiřskou magistrálu, ... přikázali československým vojenským částem, aby samovolně odjely ze svých stanovišť... vyslali rotu k násilnému obsazení místností informačně-osvětového odboru v Irkutsku“.¹² Krejčí rozhodl odeslat tyto osoby do ČSR k domácím vojenským soudům. Z Vladivostoku odjeli 24. prosince 1919, přičemž jejich osobní svoboda nebyla cestou a ani v ČSR nijak omezena. Odpověď předsedy vlády přednesl jeho zástupce Antonín Švehla: „Jedinou směrnicí byla snaha zachovati pokud možno absolutní neutralitu vůči Rusku a do vnitřních sporů se nevměšovat. Naše armáda, která je stále v nejlepším poměru s místním obyvatelstvem, opouští ve vzorném pořádku a v nejlepším morálním stavu Sibiř.“¹³ Také ministr obrany Václav Klofáč argumentoval slovy vládního zplnomocněnce dr. V. Girsy, že vojsko na Sibiři po stránce politické je zcela v pořádku a při republice.

K zajištění evakuace sibiřské armády přislíbily vlády USA a Velké Británie své lodí, přičemž USA byly ochotny přepravit 20 tisíc osob a Velká Británie 24 tisíc s tím, že poslední transport měl připlout do Terstu v srpnu 1920.¹⁴

Během plavby jednotlivých transportů sibiřské armády nebyly zaznamenány žádné závady. Problémy nastaly teprve po vyloďení na pevninu. V červnu 1920 byly vlaky s legionáři z lodí America dirigované z Terstu do Gorice zadrženy tamní sekcí železničních odborů, která od svého ústředního vedení obdržela pokyn nepouštět na italské dráhy žádná ozbrojená vojska. Odboráři chtěli za každou cenu zabránit případné pomoci Polsku nacházejícímu se ve válce s ruskými bolševiky. Situaci zhoršily neopatrné řeči československých legionářů chlubicích se svými úspěchy při bojích s bolševiky v Rusku. Odboráři byli ochotni legionáře propustit jen beze zbraní a nábojů, na to vojáci nechtěli přistoupit. Teprve na společné schůzi odborářů z Terstu a Gorice se podařilo československému generálnímu konzulovi v Terstu Janu Šebovi dosáhnout východiska. Již naložené vlaky byly propuštěny i se zbraněmi a municí v opascích, ale další transporty musely být neozbrojené. Hrozilo nebezpečí, že míra trpělivosti legionářů bude vyčerpána a dojde k ozbrojenému konfliktu s italskými železničními zřízenci. Konzula podporovali italští přístavní dělníci v Terstu, kteří měli zájem na tom, aby legionáři přistávali v Itálii a ne např. v Německu.¹⁵ Aby čelil nepřátelské propagandě, která v přístavním Terstu šířila falešné zprávy, začal generální konzul vydávat nepravidelné periodikum Leták Generálního konzulátu Terst, určený legionářům a obsahující pravdivé informace o ČSR.¹⁶

¹¹ Tamtéž, k. 45, sign. 43/5, dotaz J. Tesky a soudruhů z 31. 1. 1920.

¹² Národní listy 21. 2. 1920, Poselstvo vlády k sibiřské armádě.

¹³ VHA, k. MNO – prez. 1918 – 23, k. 45, sign. 43/5, odpověď ministerského předsedy 23. 3. 1920.

¹⁴ Tamtéž, k. 85, sign. 43/5 MNO 28. 4. 1920.

¹⁵ Tamtéž, k. 85, sign. 43/5, ÚŽV MNO 12. 6. 1920.

¹⁶ Tamtéž, k. 157, sign. 6355, Leták č. 4, 4. 7. 1920.

Lepší nebyla ani situace v Německu. V srpnu 1920 po příplutí lodi Carica vyšel v hamburských novinách Neue Hamburger Nachrichten mystifikační článek o zakuklených anglických vojínech v čs. vlakových transportech, čímž bylo německé veřejné mínění podrážděno. Po příplutí další lodi Belgique byly vlaky zadrženy organizovanými dělníky v Hamburku, vagon se zbraněmi byl odpojen a důstojníkům odebrány revolvery. K dalším obtížím došlo v Magdeburku, kde byly vlaky opět dělníky revidovány a místo do Podmokel instradovány přes Norimberk do Brodu nad Lesy.¹⁷ Vlaky byly v Magdeburku zadržovány celkem 36 hodin a legionáři byli vystaveni hrubým verbálními útokům shromážděné masy, která vykřikovala: „Neznáme žádnou ČSR, známe jen Rakousko a vy jste zajatci. Böhmische Schweine, böhmische Hunde“ nebo Tu pakáž nechte tu stát, aby padla hladem“.¹⁸

Zástupce ČSR v Hamburku pozval představitele dělnických organizací z Hamburku, Harburku a Cuxhavenu a v přítomnosti zástupců německých úřadů vysvětlil důvody transportu legionářů přes Německo, ukázal jim dohodu československé a německé vlády, vyvrátil tendenční zprávy a požádal v zájmu lidskosti o propuštění vlaků. Nabídl jim, aby vlaky doprovázeli. Realizaci dopravy nařizovaly železničářům telegramy německých ministerstev války a dopravy. V důsledku polsko-bolševické války však převládala úplná nedůvěra německého dělnictva vůči všem vojenským transportům.¹⁹ K propuštění dalších vlaků žádali němečtí dělníci vyjádření „české dělnické rady“, že vojsko nebude použito proti sovětskému Rusku.

Problémy se objevily i v USA, kde byl v červenci 1920 zadržen transport legionářů v Norfolku, který byl v rozporu s americkými institucemi z jedné třetiny složen z civilistů včetně Rusů, kteří neměli pasy. Vojáci, kteří byli dlouhou cestou vyčerpáni, považovali zdržení za úmyslné z politických důvodů.²⁰

Velkým významem pro legionáře ze Sibíře bylo jejich přijetí prezidentem USA W. Wilsonem v jeho rezidenci 18. července 1920.²¹ V červnu 1920 generální guvernér Kanady kníže Devonshire vykonal v Quebecu slavnostní přehlídku sibiřských legionářů, kterým řekl „Doufám, že se budete dlouho těšit pozhnání svobody a míru.“²² Důstojníkům sibiřské armády byly uděleny při příležitosti slavnosti československého vojska 2. března 1920 Distinguished Service Order (Řád za vynikající službu), mj. pplk. A. Čílovi, pplk. V. Klecandovi, pplk. K. Kutlvašovi, pplk. R. Medkovi (náčelníkovi Vojenské správy ministerstva vojenství pro Rusko) a pplk. L. Prchalovi.²³

Podle pokynů generálního štábu vracející se jednotky sibiřské armády měly být dirigovány vesměs do Prahy, kde měly být uvítány a po odevzdání zbraní propuštěny na dovolenou domů, a to důstojníci na jeden měsíc a mužstvo na tři měsíce. K uvítání v Praze se dostavila četa s posádkovou hudbou, která při objevení se vlaku zahrála obě národní hymny. Po přehlídce před Wilsonovým nádražím promluvil ministr národní obrany a generální inspektor armády. Po defilé nastoupili legionáři pochod Prahou na Václavské náměstí, Příkopy, Celetnou, Staroměstské náměstí k Národnímu divadlu a Národní třídou a Václavským náměstím zpět k Wilsonovu nádraží.²⁴ Zároveň měli být ruští legionáři vítáni na hranicích v Podmoklech a Českých Budě-

¹⁷ Tamtéž, k. 85, sign. 43/5, kpt. Pučálka mjr. Houskovi 2. 8. 1920.

¹⁸ Tamtéž, mjr. Rybníček veliteli pluku 8. 8. 1920.

¹⁹ Tamtéž, zástupce ČSR v Hamburku repatriačnímu komisaři MNO 2. 8. 1920.

²⁰ Tamtéž, repatriační komise MNO zástupci MNO 5. 7. 1920.

²¹ Tamtéž, k. 24, sign. 1367, telegram Klofáče Wilsonovi.

²² Tamtéž, k. 85, sign. 43/2, 26. transport MNO 20. 6. 1920.

²³ Tamtéž, MNO British Legation 12. 3. 1920.

²⁴ Tamtéž, MNO 10. 4. 1920.

jovicích zástupci vlády a vojska. Objevily se stížnosti, že v Českých Budějovicích se vítání neprovádí, což vedlo k nespokojenosti legionářů. Na to reagovalo MNO, že přesnou dobu příjezdu transportu do Českých Budějovic nelze někdy určit. Velké množství legionářských transportů neumožňovalo instradaci všech vlaků přes Prahu a některé byly vedeny z Českých Budějovic na Moravu.²⁵

Po uplynutí dovolené se důstojníci i mužstvo vraceli ke svým náhradním tělesům, kde byli vyzbrojeni a odesláni do příslušných útvarů. Mužstvo ročníků určených k demobilizaci, které nenalezlo občanské zaměstnání, bylo oprávněno z existenčních důvodů zůstat v činné službě.²⁶ V oblasti Zemského vojenského velitelství pro Čechy měli být legionáři přiděleni k útvarům v Praze, Milovicích, Hradci Králové, Mostu, Písku, Kostelci, Českých Budějovicích, Terezíně, Mladé Boleslavi a Pardubicích. Na Moravě a ve Slezsku pak u útvarů v Brně, Kroměříži, Olomouci, Moravské Ostravě, Frýdku, Velkém Meziříčí, Uherském Hradišti, Těšíně a Přerově. Na Slovensku a Podkarpatské Rusi v Košicích, Nitře, Komárně, Bratislavě, Užhorodě a Lučenci.²⁷

Součástí evakuace ruských legií byla také transformace úřadů Vojenské správy na Sibiři. Ta prošla postupně přeměnou úřadů Odbočky Československé národní rady na oddělení ministra vojenství gen. Štefánika. Poté došlo k rozdělení na oddělení vojenské jako orgánu MNO a politicko-diplomatické jako orgánu MZV. Z úřadů vojenské správy na Sibiři se v létě 1920 již nacházela v ČSR Vrchní kontrola, Vojenský a právní referát, Finanční správa byla zastoupena filiálkou. Informačně-osvětový odbor v osobě svého náčelníka setrval na Sibiři, ale jednotlivá oddělení (vydavatelské a osvětové) byla již v ČSR.

Finanční správa byla svérázným finančním a hospodářským orgánem kontrolujícím Revoluční zápujčku, Vojenskou spořitelnu, Ústřední hospodářskou komisi, Legiobanku apod. Úřady Vojenské správy na Sibiři měla do sebe pojmout Kancelář legií, čímž se vytvořil úřad se znalostí specifických poměrů sibiřské armády.²⁸

Zvláštní problém tvořila další existence symfonického orchestru při Informačně osvětovém odboru. Dle stanoviska generálního štábu předepsaný mírový početní stav československé armády neměl být překročen, měly být udržovány pouze ty útvary, které byly nezbytné z vojenského hlediska.²⁹ Naproti tomu MNO navrhlo, aby orchestr byl ponechán v Praze mimo stav plukovních hudeb, jezdil po ČSR a pořádal koncerty. Ponechání orchestru doporučovali velitel československého vojska na Rusi gen. Syrový, vůdce poselstva vlády F. V. Krejčí i zplnomocněnc vlády dr. V. Girsu.

Do československé armády na Rusi byli v rámci mobilizace po 28. říjnu 1918 zařazeni také mnozí občané německé a maďarské národnosti. Podle likvidačního úřadu legií povinnosti uložené plnili svědomitě a věrně, byli postaveni na roven Čechům a Slovákům. Pokud sloužili v roce 1919 ve státní službě, měly jim být přiznány doplátky za rok 1919.³⁰

V roce 1920 přijeli s transporty ruských legionářů 104 mladiství ruské národnosti, kteří konali vojenskou službu na Sibiři a měli pozitivky dospělých vojáků. Ubytování byli nejprve v kasárnách v Praze Vršovcích, poté ve feriální osadě města Prahy v Německém Brodě. Mladší 14 let byli svěřeni Zemské komisi pro péči o mládež, starší byli umísťováni v řemeslech. V březnu

²⁵ Tamtéž, ÚZV MNO 23. 6. 1920.

²⁶ Tamtéž, sign. 43/5, GŠ MNO 30. 1. 1920.

²⁷ Tamtéž, GŠ MNO 24. 4. 1920.

²⁸ Tamtéž, sign. 43/2, Voj. Správa na Sibiři MNO 27. 7. 1920.

²⁹ Tamtéž, GŠ MNO 14. 8. 1920.

³⁰ Tamtéž, MNO – přes. 14. 4. 1921.

1921 zaslalo MNO k refundaci ministerstvu sociální péče (MSP) výkaz spotřebovaných potravin za 25 tis. Kč, což ale MSP odmítlo proplatit.³¹

Transfer desítek tisíc legionářů z Ruska do ČSR v letech 1919–1920 představoval náročný úkol, který byl jednotlivými složkami ministerstva národní obrany splněn úspěšně.

prof. PhDr. Jaroslav Vaculík, CSc.

katedra historie

Pedagogická fakulta MU

Poříčí 9

603 00 Brno

Česká republika

e-mail: vaculik@ped.muni.cz

³¹ Tamtéž, sign. 43/1, MNO – Kleg. MNO – přes. 23. 5. 1923